

Tekstin suhde lukijaan

Tekstin tekijä tuo itseään esiin eri tavoin. Joskus tekijä on etäinen, joskus hän tulee lähelle lukijaa ja pyrkii ikään kuin keskustelemaan lukijan kanssa. Kirjoittaja tai puhuja ottaa vastaanottajan huomioon eri tavoin, joten tekstin ja lukijan välille muodostuu suhde. Esimerkiksi uutiset välittävät tietoa, eikä niissä puhutella lukijaa, kun taas mainosten käskyt ja kiellot on kohdistettu suoraan mahdolliselle ostajalle.

Myös retorinen kysymys rakentaa yhteyttä tekstin ja vastaanottajan välille. Kysymys *Mitä sinä toivot?* saa kuulijan tuntemaan itsensä yksilöksi, vaikka istuisi osana suurta yleisöä. Kysymys *Mitä te toivotte?* puolestaan kohdistuu koko kohderyhmään ja luo vastaanottajien välille yhteenkuuluvuutta. Sisällyttäessään itsensä osaksi puhuteltavien joukkoa tekijä luo yhteyttä vastaanottajiin: *Kaikki on kiinni siitä, mitä me haluamme.*

Predikaatin indikaatiivi korostaa yhteenkuuluvuutta, kun taas hieman vanhahtava monikon 1. persoonan imperatiivi etäännyttää puhujaa kuulijoista, vaikka hän sisällyttääkin itsensä osaksi käskettäviä. Toteamuksen *Me lähdemme yhteiselle matkalle* sävy on siis erilainen kuin käskyn *Lähtekäämme yhteiselle matkalle.*

Äänteiden käyttö

Äänteellinen toisto luo tekstin tyyliä. Varsinkin runoissa äänteet ovat tärkeitä, sillä alku- ja loppusoinnut luovat runoon rytmiä ja tunnelmaa. Äänteet vaikuttavat kuitenkin myös asiatekstien tyyliin. Esimerkiksi sanat, joissa on pitkiä vokaaleja tai diftongeja, tuntuvat rauhallisilta, kun taas *r-* tai *k-*konsonantti voimakkailta ja käskeviltä. Ilmaukset *aallot lyövät laineitaan* ja *pärskeet hakkaavat rantakiviä* luovat tekstiin erilaista tyyliä, vaikka sisältö on lähes sama.

Näkyvä ja näkymätön tekijä

Tekstissä kannattaa kiinnittää huomiota siihen, ketkä toimivat ja miten heitä nimitetään. Tekstin subjektit paljastavat sen tekijät ja toimijat. Subjektin nimeämisen tapa paljastaa kirjoittajan suhtautumisen. Esimerkiksi tekijän asemaa ja asiantuntijuutta voi korostaa tittelillä: *professori Laura Kolbe kommentoi.*

Subjektin yksikkö- tai monikkomuoto synnyttää sävyeron: lauseet *suomalainen on sisukas* tai *suomalaiset ovat sisukkaita* merkitsevät hieman eri asiaa. Ensimmäinen yleistää sisukkuuden kaikille suomalaisille tyypilliseksi, kun taas jälkimmäinen kuvaa ominaisuutta, joka monilla suomalaisilla on.

Jos tekijää ei tiedetä, voi predikaatin kirjoittaa passiivissa, jolloin lauseessa ei ole subjektia: *Suurkaupungeissa asutaan ahtaasti.* Aina passiivimuotoinen verbi ei kuitenkaan tarkoita sitä, ettei subjektia tiedetä, vaan joskus tekijää ei haluta paljastaa. Poliittisessa kielenkäytössä tekijä joskus häivytetään. Jos kansanedustaja haluaa jättää kertomatta, keneltä hän on kuullut tiedon, hän voi aloittaa lauseensa sanoilla *minun tietooni on tuotu.* Rikosuutisissa on usein passiivimuotoisia predikaatteja, koska tekijän yksityisyyttä halutaan suojella.

Joskus tekijä on ilmaistu harhaanjohtavasti. Pikkuuutisissa saattaisi esiintyä seuraava lause: *Auto sinkautti kiven jalankulkijan olkapäähän.* Vaikuttaa kuin auto olisi aktiivinen toimija, jolla on mahdollisuus säädellä tekojaan, ikään kuin kuljettajalla ei olisi osuutta asiaan.

Lause- ja virkerakenteet

Lausetasolla kirjoittajalla on monia keinoja ilmentää tekstin tyyliä. Tekstiin voi valita lyhyitä ja hakkaavia virkkeitä tai pitkiä ja maalailevia. Tekstin tekijät on mahdollista nostaa subjekteiksi tai häivyttää passiivin taakse. Lauseen muoto taas rakentaa yhteyttä kirjoittajan ja lukijan välille: esimerkiksi kysymyslauseet puhuttelevat lukijaa suoraan.

Modaalisuus: pakko, varmuus ja todennäköisyys

Modaaliset kielenaineokset ilmaisevat, miten varmaa, välttämätöntä tai pakollista tekstissä kuvattu asia on. Se paljastaa tekstin sävyn. Kirjoittaja tai puhuja voi antaa suoran käskyn tai kiellon, kuten *kuuntele nuoria* tai *älä usko kaikkea, mitä sinulle sanotaan*.

Suorien käskyjen ja kieltojen lisäksi modaalisuutta ilmaistaan myös epäsuoremmin. Modaalisuus näkyy verbitaivutuksesta. Varmuuden kannalta esimerkiksi seuraavat ilmaukset eroavat toisistaan: *päättäjät kuuntelevat nuoria, olisi hienoa, jos päättäjät kuuntelisivat nuoria, päättäjien kannattaa kuunnella nuoria, päättäjien olisi hyvä kuunnella nuoria ja päättäjät, kuunnelkaa nuoria*. Myös modaalisilla adverbeilla voi ilmaista varmuuden astetta: *tapahtuuko jokin asia ehkä, varmaankin vai varmasti?*

Sanavalinnat

Sanavalinnat vaikuttavat tekstin tyyliin ja sävyyn. Tyyliä ja sävyä luovat niin substantiivit, verbit kuin adjektiivitkin. Sanoilla on sanakirjamerkityksen lisäksi myös sosiaalisia merkityksiä. Esimerkiksi sanoilla *lintu* ja *livertäjä* on sama sanakirjamerkitys, mutta jälkimmäinen on sosiaaliselta merkitykseltään ja tyyliiltään runollinen.

Nimeäminen luo mielikuvia: on eri asia nimetä jonkun olevan tyttö kuin tyttönen. Lausahdus *kuules tyttönen, minä olin täällä ensin* on vähättelevä. Jos henkilö *sanoo, piipittää* tai *raivoaa*, syntyy hänen puheestaan erilaisia mielikuvia. Adjektiivien tavoin myös ilmeikkäät substantiivit kuvailevat. *Talon* nimittäminen *rötisköksi* tai *tönöksi* tuskin toimisi asuntoilmoituksessa.

Kirjoittaja voi valmistautua tapaamaan neutraaliin sävyyn *lapsia*, innokkaasti *pikku kullannuppua* tai negatiivisesti *rähjääviä räkänokkia*. Luontoarvoja puolustavia voidaan nimittää *luonnonsuojelijoiksi* tai *ekoterroristeiksi* sen mukaan, mihin sävyyn heistä puhutaan.

Sanavalinnoilla voidaan korostaa jonkin asian hyviä tai huonoja puolia sekä mahdollisuuksia tai uhkia. Yksittäinen sana ei kuitenkaan kerro koko tekstin sävyä, vaan sen paljastaa kokonaisuus. Esimerkiksi konteksti kertoo, millaisen sävyn *äijä*-sana saa. On eri asia, että *vanha äijä köpöttää tiellä vastaan* kuin että *vastaan kävelevä mies on ihan äijä*.

Ajan ilmaisut ja rytmi

Verbin aikamuoto ilmaisee tapahtuma-aikaa ja tapahtumien kestoa. Preesensmuoto *annan kaikkeni* voi viitata nykyiseen tai tulevaan, kun taas perfekti *olen antanut kaikkeni* kertoo, että puhuja on jo pidemmän aikaa tehnyt parhaansa. Tapahtumien kestoa voi täsmentää tai painottaa aikaa ilmaisevilla adverbeilla: *olen aina antanut kaikkeni*.

Jotkut tekstilajit kirjoitetaan tyypillisesti tietyssä aikamuodossa. Mainoksen tekstit ovat yleensä preesensmuotoisia, kun taas uutinen ja satu suosivat imperfektiä. Joskus teksti leikkii lukijan odotuksilla. Historiallisten romaanien predikaatit ovat usein imperfektissä, mutta Hilary Mantelin 1500-luvulle sijoittuva *Susipalatsi* (2009) on kirjoitettu preesensissä. Preesens vie lukijan lähelle tapahtumia: *Koko Englannissa sataa, niin että vilja kastuu pelloilla. Mutta Henrikin mielialaa mikään ei masenna.*

Kerronta voi edetä eri tahtia, hitaasti tai nopeasti. Lyhyet lauseet korostavat toimintaa ja luovat vauhdin tuntua: *Sitten hän kääntyi, heitti hattunsa ilmaan, loikkasi Möykyn selkään ja ratsasti rinnettä ylös ja katosi laulaen hämyyn (Taru Sormusten herrasta, 1966)*. Kuvaukset ja repliikit puolestaan hidastavat kerrontaa. *Kaivannon ulkoreunaa kulku valkeilla kivillä päällystetty tie. Tätä pitkin he lähtivät länttä kohti, ja kuin vihreänä pilvenä kohoava kaupunki pysyi alati heidän vasemmalla puolellaan; ja illan syvetessä syttyi yhä useampia valoja, kunnes koko kukkula tuntui leimahtaneen täyteen tähtiä, kuvaa kertoja teoksessa Taru Sormusten herrasta.*

Tekstin tyyli ja sävy näkyvät sanastossa ja virkerakenteissa

1

Tekstin tyyli tulee usein näkyviin sellaisissa kohdissa, joissa on jotain poikkeavaa. Näin on esimerkiksi silloin, kun uutiskerronta vaihtuu tarinalliseksi tai asiatekstissä hyödynnetään värikkäitä kielikuvia. Esimerkiksi tietokirjoissa ja artikkeleissa hyödynnetään kaunokirjallisuudelle tyypillisiä tarinoita ja popularisoidaan tutkimusta elävöittämällä tekstiä kielikuvien avulla. Juha Hurmeen kolumnissa tyyli paljastaa uusia näkökulmia tuttuihin asioihin.

1 Sanat ovat fyysisiä esineitä, 2 limaisen lihan tuottamia ääniaaltoja tai näiden äännähdysten taltiointia tuhansia vuosia vanhoilla, sopimusvaraisilla merkeillä jollekin alustalle. Siksi sanoja pitää koko ajan tarkistaa, koska 3 ne muiden fyysisten esineiden tavoin mädäntyvät, lahoavat, hukkuvat hälyyn, turpoavat sateessa, ruostuvat, homehtuvat, tylsyvät, keräävät pölyä ja vanhentuvat käyttökelvottomiksi.

Huollan tässä oman ammattikuntani tärkeimpiä sanoja käyttökelpoisiksi 2020-luvulle, sellaisia sanoja kuin kulttuuri, sivistys, taide ja tiede.

Kulttuuria on kaikki se, mikä erottaa ihmiset muista eläimistä. Kulttuurilla on näin ollen 4 jopa viiden miljoonan vuoden mittainen historia. Kulttuuri on resurssi, ja sivistys on asenne, jolla tätä resurssia lähestytään, sivistys on kulttuurin käyttämistaitoa ja alttiutta siihen.

Juha Hurme: Tiede on nillitystä ja taide jallitusta – tämä on sivistyksen uusi sanakirja. Yle.fi 26.11.2019.

- 1 kielikuva: metafora
- 2 kielikuva: synestesia
- 3 kuvailevat sanavalinnat
- 4 liioittelu

2

Tyylin avulla voi tulkita myös ajallista ja yhteiskunnallista kontekstia, esimerkiksi tehdä havaintoja julkaisuajankohdan tyyliuuntauksesta ja kulttuurin erityispiirteistä. Jokainen teksti on ollut aikanaan ajankohtainen, eikä vanhanaikaisuus ole tyylin piirre. Esimerkiksi vuonna 1885 julkaistiin Finland-lehdessä Helsingin silloisesta historiasta kertova Zacharias Topeliuksen artikkelisarja, jossa Topelius kutsuu lukijan mukaan matkalle 1830-luvun kaupunkiin. Topeliuksen teksti on julkaisuajankohdalle tyypilliseen tapaan kuvailevaa.

Voidakseen kuvitella, miltä Helsinki näytti 1830-luvulla, täytyy 1 pyyhkiä pois puolet kaupungin nykyisestä asutusta alueesta ja jäännöksestä vielä kaikki ne rakennukset, täytetyt ja kaunistetut paikat, jotka ovat sen jälkeen syntyneet. 2 Täytyy ajatella Kluuvi ja Rautatientori matalaksi merenlahdeksi, jossa koulunuoriso kävi luistelemassa Aleksanterinkadun länsiosan kohdalla aina niihin tontteihin saakka, joille nyt on rakennettu Ekbergin ja Litoniuksen kivitalot. Täytyy kuvitella mielesään toinen vesiperäinen paikka, ”suo”, joka ulottui Nikolainkadusta Mariankatuun Senaatintorin pohjoispuolella. 3 Erään kapean, likaisen kujan varrella, muutamia harvoja askeleita senaatista, sijaitsi 4 vanhassa melankolisessa kaksikerroksisessa kivitalossa kaupungin triviaalikoulu, ja tätä klassillista opinahjoa 4 silmäili seureista tehty kellotapuli. Kruunuhaka oli asuttuna kallioille ja rantaan saakka, mut-puolella 3 kaikki kalliota tai hiekkakangasta.

- 1 kielikuva: metafora
- 2 kerronnallisuus ja tarinat
- 3 kuvailevat sanavalinnat
- 4 kielikuva: personifikaatio

Zacharias Topelius: *Muistiinpanoja vanhasta Helsingistä*. 1986. Tuntematon suomentaja.

3

Tekstin sävy kertoo kirjoittajan suhtautumisesta aiheeseen ja kohderyhmään. Anna-Leena Härkösen henkilökohtaiseen sävyyn kirjoitettu kolumni on itseironinen. Sanaston ja lyhyiden lauseiden avulla tyylistä tulee aiheeseen sopivalla tavalla katkonaista.

1 Jo lapsuudessani rauhallisuutta arvostettiin kaikkialla muualla paitsi hiihtokilpailuissa. En siis ollut kovin arvostettu. Kuuluin 2 vauhkosten heimokuntaan. Ja kuulun yhä.

Kun paistan munakasta, minulla on tapana 3 tökkiä sitä lastalla, että se paistuisi nopeammin. Ja varmaan turha sanoa, että myös syön sen munakkaan nopeasti.

4 Miksi söisin hitaasti kun teen kaikki muut asiat nopeasti?

En koskaan malta kuivata käsitä puhaltimen alla pestyänä kädet julkisessa vessassa. 5 Se kestää ikuisuuden. Huljuttelen ehkä hetken ja pyyhin sen jälkeen kädet housuihin. 6 Ja häivyn. 7 Mihin minulla muka on kiire? Ei mihinkään.

Anna-Leena Härkönen: Rauha. Teoksessa *Olis niin kiva ja muita kirjoituksia*. 2021.

- 1 vastakkainasettelu
- 2 kielikuva: metafora
- 3 kuvailevat sanavalinnat
- 4 retorinen kysymys
- 5 liioittelu
- 6 virkerakenteet ja rytmi
- 7 sävy: itseironia

4

Jonathan Swiftin 1600-luvulla kirjoittama kuvaus palvelijoiden ja isäntien suhteesta sisältää vihjeitä aikansa tavoista ja eriarvoisista ihmiskohtaloista julkaisuajankohdan tapaan satiirin keinoin. Swift (1667–1745) kirjoitti palvelijoille tyyliään ilkeän humoristisia neuvoja, joista muodostuu satiirinen kuvaus palvelijoista.

1 Jos isäntä ja rouva lähtevät maalle viikoksi tai vielä pidemmäksi aikaa, älä turhaan pese makuukamaria tai ruokasalia, ryhdy puuhaan vasta tuntia ennen kuin odotat heitä saapuvaksi takaisin. Näin täysin puhtaat huoneet ovat valmiina ottamaan heidät vastaan, eikä sinun tarvitse vaivautua pesemään niitä heti uudestaan.

Olen hyvin pahastunut niihin rouviin, jotka ovat niin ylpeitä ja laiskoja, etteivät he vaivaudu 2 puutarhaan poimimaan ruusua, vaan pitävät inhottavaa astiaansa joko makuukamarissa tai viereisessä pimeässä komerossa, ja he käyttävät sitä helpotukseen pahimpia tarpeitaan, ja yleensä 3 juuri sinä joudut kantamaan pois astian, mikä saa kamarin lisäksi heidän vaatteensakin haisemaan vastenmielisiltä kaikkien lähellä olevien mielestä. Jotta he paranisivat tästä 4 inhottavasta tavasta, 5 salli minun neuvoa sinua, jonka velvollisuutena on kuljettaa ulos tämä astia, että teet sen avoimesti, pääportaita pitkin ja lakeijojen silmien alla, ja jos joku koputtaa oveen, avaa se täysinäinen astia kädessäsi.

Jonathan Swift: *Ohjeita palvelusväelle*. 1745. Suom. Keijo Rinne. 1999.

- 1 sävy: ironia
- 2 kielikuva: metafora
- 3 puhuttelu
- 4 kuvailevat sanavalinnat
- 5 sävy: parodia